

суспільства. Свобода, будучи необхідною умовою саморозвитку людини, «є єдиним двигуном суспільного життя... Ніякою дисципліною, ніяким жорстким тиском не можна замінити спонтанного джерела сил, який витікає з глибини людського духу». Таким чином, індивідуальна особистість містить у собі всю повноту суспільного буття й умови його розвитку, а розкриті в «філософії серця» властивості і початкові принципи існування і формування індивідуально неповторного світу людини, визначають основи динамічності соціального суспільства.

Всяке суспільство повинне будуватися на визнанні рівності двох протилежних начал. З одного боку, суспільство є «Ми», де принцип солідарності визначає внутрішнє єдинство індивідів, виходячи з визнання особистісних якостей кожного. Цей тип соціального устрою характеризується поняттям «соборність», атрибути якого (віру, волю і любов) А. С. Хомяков визначив як поняття трансцендентної сфери й обумовив наявністю свободи. З другого боку, суспільство, за своєю суттю, є сукупність індивідуальних «Я» з властивою їм внутрішньою свободою.

Триєдність цінностей Істини, Добра, Краси ґрунтується на свободі. Свобода ж, як цінність, історично співвідносна з цінностями рівності та братерства. «Свобода, рівність, братерство» – гасло усіх соціальних революцій. Ці цінності не втратили привабливості і в сучасних умовах. Проте буденна свідомість часто вульгаризує і спотворює їх. У такому випадку свобода сприймається як свавілля, як можливість робити усе, що заманеться: рівність – як зрівнялівка, як матеріальна рівність; братерство – як кругова порука. Після того, як цінностям надається такий зміст, їх з обуренням заперечують як несправжні, або ще гірше, саме у такому вигляді прагнуть їх втілити в життя. Духовний і соціальний

досвід розвитку людства показав, що рівність можлива тільки як рівність у свободі. Сковорода, як і багато інших мислителів, наполягав, що рівність – це «нерівна усім рівність». Рівність полягає у можливості кожного бути самим собою, вільно розвивати свої сутнісні сили, у розумінні рівності усіх перед законом, рівного права на життя, на задоволення своїх віртуальних потреб.

Братерство ж є братерська любов, що можлива лише між рівно вільними людьми чи народами. Полюби ближнього свого як самого себе, тобто відкрий у собі та у іншому цілий світ та подбай про те, щоб інший розгорнувся **в усій** повноті братерства як унікальний та неповторний в основі єдності свободи, рівності, братерства лежить любов – любов до світу, до себе, до іншого.

Слід зазначити, що підґрунтям концепції свободи українських філософів були концепції свободи й безмежності потенціалів людини у східнохристиянській та візантійській філософії і теології. Воно відображало реформаційне та ренесансне осмислення ролі людської особистості, наслідувало думки і концепції свободи волі західноєвропейської філософії. Безумовно, що розуміння свободи волі в українській філософській традиції базувалось на духовних традиціях українського народу.

1. Копинский Исаия. Алфавит духовный. К., 1877.
2. Кьеркегор С. Страх и трепет. М., 1993.
3. Линицкий П. И. Об умозрении и отношении умозрительного познания к опыту (теоретическому и практическому). К., 1881.
4. Маритен Ж. Краткий очерк о существовании и существующем // Проблемы человека в западной философии. М., 1980.
5. Сковорода Г. Повне збір. творів у 2 т. Т.1. К., 1973.
6. Українка Л. Державний лад // Історія філософії на Україні: Хрестоматія. К., 1993.
7. Франко І. Я. Зібрання творів: У 50 т. Т. 45. К., 1986.
8. Шевченко Т. Поезії у двох томах. Т.1. К., 1988.

Ярослав Попенко

УДК 93 (477+560) „1914/1920”

Українсько-турецькі міждержавні взаємини впродовж 1914-1920-х рр.: історіографічний огляд

Українсько-турецькі відносини мають багатовікову історію. Не завжди ці взаємини були безхмарними, але на певних етапах обидві держави мали спільні стратегічні інтереси. Один з таких періодів припав на першу чверть ХХ ст. На сьогоднішній день вітчизняна історіографія збагатилася значною кількістю публікацій з історії українсько-

турецьких відносин 1914-1920-х рр., але окремі сюжети ще потребують подальшого дослідження.

Ключові слова: Україна, Туреччина, історіографія, міждержавні взаємини, Союз визволення України.

The Ukrainian-Turkish relations have centuries-old history. Not always these mutual relations were cloudless, but on the certain stages both states had general strategic interests. One of such periods was on the first fourth of XX of century For today home historiography was enriched by the far of publications from history of the Ukrainian-Turkish relations 1914-1920-xx, but separate plots need further research yet.

Key words: Ukraine, Turkey, historiography, intergovernmental mutual relations, Union of liberation of Ukraine.

В 2014 р. виповнюється сто років від початку Першої Світової війни – війни, яка започаткувала перехід всього світу до нової системи політичних, економічних та культурних взаємин. Впродовж нетривалого часу світ почав кардинально змінюватися. Імперії поступово «розхитували» національно-визвольні рухи, зростає національна свідомість поневолених народів, на політичній карті світу почали з'являтися нові державні утворення, між «великими» державами активізувалася боротьба за політико-економічне домінування.

Цілком очевидно, що загальносвітові та європейські тенденції та події не минули і українські землі. З початком Першої Світової війни поступово оформилося і «українське» питання, яке за гостротою боротьби не поступалося іншим. І хоча провідні європейські держави намагалися не виділяти його як окреме, але тією чи іншою мірою вони з ним постійно зустрічалися. Зрештою, як лідери Антанги, так і блоку Центральних держав зрозуміли, що в разі невирішення «українського» питання не вдасться впорядкувати ситуацію у всьому Центрально-Східному регіоні Європи. Звісно кожен із членів по військово-політичним коаліціям мав своє стратегічне бачення вирішення питання статусу українських земель. Якщо лідери Антанги в основному прагнули трактувати Україну як складову частину «російського» питання, то союзні держави Центрального блоку мали дещо інший погляд. Водночас і партнери по Центральному військовому блоку були неоднозначні в своєму ставленні до українського національно-визвольного руху першої чверті ХХ ст. Досить прихильно вихід на міжнародну політичну арену незалежної України сприйняли державні кола Туреччини [9]. Вже 9 лютого 1918 р. Туреччина не лише першою визнала незалежність України (в межах Брест-

Литовського договору), а й, що найважливіше, після поразки українських визвольних змагань, турецький державний провід тривалий час продовжував визнавати національний уряд УНР в екзилі.

Таким чином історія українсько-турецьких міждержавних відносин досі не втратила своєї актуальності. Більше того, події другої половини 2014 р. (анексія Росією Кримського півострова, антитерористична операція на сході України) демонструють, що турецький уряд як і за часів українських національно-визвольних змагань першої чверті ХХ ст., так і на початку ХХІ ст. послідовно підтримує Україну не лише у Причорноморському регіоні, а й на світовій політичній арені. Про цю підтримку красномовно засвідчили дві зустрічі міністра закордонних справ Туреччини А. Давутоглу з прем'єр-міністром А. Яценюком та головою Верховної Ради О. Турчиновим 1 березня 2014 р.

Слід зауважити, що попри багатолітню історію українсько-турецьких відносин, лише після 1991 р. вона стала безпосереднім об'єктом вивчення істориків. Щоправда, історія міждержавних відносин України з Туреччиною знайшла своє часткове відображення і в мемуарній спадщині безпосередніх учасників українського державотворення першої чверті ХХ ст., і в науковому середовищі західної діаспори.

Одним з перших, хто започаткував дослідження історії розвитку українсько-турецьких міждержавних відносин за доби українських національно-визвольних змагань був міністр закордонних справ Української Держави Д. Дорошенко. Саме на сторінках його робіт можна знайти як власні авторські спостереження [13], так і важливі фактологічні і документальні матеріали [11-12] стосовно процесу встановлення та розвитку відносин між Україною та Туреччиною впродовж 1918 р. Серед

мемуарної спадщини окреме важливе місце займають спогади П. Скоропадського, в яких гетьман не лише згадував процес встановлення відносин з Туреччиною, а й характеризував всю «причорноморську» зовнішньополітичну діяльність періоду свого правління [37].

Надзвичайно важливі відомості про безпосередню діяльність українського посольства в Туреччині залишили і вітчизняні дипломати. В цьому контексті слід відзначити роботу О. Лотоцького (голова посольства впродовж 1919-1920 рр.) [16]. Четверта частина його спогадів «Сторінки минулого» присвячена безпосередньо діяльності українського представництва в Стамбулі. Надаючи важливий фактологічний матеріал, присвячений роботі посольства, О. Лотоцький досить критично оцінював результат власної діяльності: «І досвід моєї праці в Царгороді, як не були б малі практичні результати, так само, припускаю, може бути корисний хоча б уже тим, що дасть уяву нашим майбутнім дипломатам, в яких трудних обставинах може ще, в тому чи іншому окремому випадкові, доведеться їм працювати» [16, с. 5-6]. Крім того автор надав надзвичайно важливі відомості про діяльність урядів УНР, Гетьманату, боротьбу за автокефалію української церкви тощо. В цьому контексті слід відзначити, що власні спогади О. Лотоцький підтверджував опублікованими у додатку документами. Серед яких ноти, звернення, меморандуми, листування з МЗС Туреччини, Франції, Англії, представниками Антанги та ін. [16, с. 153-175].

Його наступник І. Токаржевський-Карашевич (голова посольства впродовж 1920-1921 рр.) також залишив свої враження від роботи дипломатів УНР в Туреччині [46]. Так дипломат фактично звинуватив М. Суковкіна (посол України в Туреччині за доби гетьманської держави) в антидержавній діяльності [46, с. 26]. Не в останню чергу саме через це, на думку автора, вже за часів УНР українському посольству в Стамбулі було надзвичайно важко налагодити ефективну роботу на користь Україні. Крім робіт вищезгаданих голів українського представництва свої фрагментарні спогади залишили Л. Кобилянський (радник) [14] та О. Ратгауз (аташе) [27]. Спогади Л. Кобилянського свідчать про складні відносини в середовищі посольства. Автор констатував, що ідея української незалежності, на жаль, так і не стала

об'єднуючим фактором для роботи представництва. За його словами, провина цілком була на М. Суковкіну. Радник фактично звинуватив його у бездіяльності та ворожому ставленні до українства: «... Становище нашого посольства було кепське. Всі бачили, що політика Суковкіна веде посольство до загибелі...» [14, с. 88]. На відміну від Л. Кобилянського, О. Ратгауз в основному згадував офіційний прийом української делегації у султана [27, с. 169].

Із поразкою визвольних змагань, тема міждержавних відносин українських національних урядів радянською історіографією практично не розглядалася, а якщо і надавалася характеристика окремим сюжетам, то виключно для підкреслення їх «контрреволюційної» та «буржуазної» сутності – крім радянської дипломатії іншої просто не могло бути. Водночас попри небажання визнавати сам факт існування незалежної України впродовж революційної доби першої чверті ХХ ст., радянськими вченими накопичений значний фактологічний матеріал, який варто використовувати, звертаючись до теми міждержавних відносин в Європі в період Першої Світової війни та наступні за нею роки.

На окрему увагу заслуговують дослідження, які побачили світ за кордоном у середовищі української політичної еміграції. Серед комплексу робіт, в яких висвітлюється історія української дипломатії впродовж 1914-1920-х рр., тема українсько-турецьких відносин вивчалась недостатньо. Окремо варто відзначити роботу В. Трембіцького, в якій автор проаналізував характер відносин між Україною та Царгородським Патріархатом впродовж 1918-1922 рр. [47].

Після 1991 р., з виходом України на міжнародну політичну арену, значно посилюється інтерес науковців до досвіду вітчизняної дипломатичної служби періоду 1914-1920-х рр. Не в останню чергу він був викликаний встановленням дипломатичних відносин України з усіма європейськими державами. Це стало своєрідним імпульсом для новітньої розробки проблеми. Водночас, слід акцентувати, що це питання одне з найскладніших для наукового дослідження, оскільки торкається низки аспектів, пов'язаних як з вітчизняною, так і європейською історією першої чверті ХХ ст. [2; 4; 6; 10; 19; 36; 38-40; 48]. Головною особливістю всього комплексу робіт, які висвітлюють зовнішньополітичну

діяльність українських національних урядів, є те, що вони висувають нові концептуальні підходи в оцінці їх дипломатії, зокрема, і з Туреччиною. Це стало можливим завдяки доступу до документів та матеріалів колишніх радянських спеціальних фондів і колекцій. Велику увагу сучасні історики приділяють вивченню матеріалів, які зберігаються в західних закордонних архівах. Так, В. Сергійчук у своїй роботі «Неусвідомлення України» при характеристиці української дипломатії впродовж 1917-1922 рр. використав матеріали Національного архіву Канади [36].

В центрі уваги дослідників перебуває і діяльність окремих дипломатичних представництв України за кордоном, зокрема в Туреччині. Серед кола питань, які аналізуються це – напрямки роботи посольств та місій, мета, кадровий склад, організація та структура, інформаційно-пресова, культурно-освітня, гуманітарна діяльність, здобутки та прорахунки вітчизняних дипломатів в Туреччині. Водночас, не можна забувати, що своєрідним «провісником» встановлення відносин між Україною та Туреччиною стала активна діяльність Союзу визволення України (СВУ).

Серед низки досліджень присвячених діяльності СВУ, слід відзначити роботи М. Несука [20-21], І. Патера [23-26] та ін. [44]. Так М. Несук та І. Патер зосередили свої дослідження на діяльності філії СВУ в Туреччині. Зауважимо, що перебування представників СВУ в Константинополі було надзвичайно корисним для активізації «українського питання» в турецьких політичних колах. По суті, саме вони ще з 1914 р. [3, с. 8-9] розпочали інформаційно-пресову пропаганду української ідеї для турецької громадськості [26, с. 257-258]. З часом це позитивне ставлення до України з боку Туреччини дало можливість вітчизняним дипломатам розпочати процес, спрямований на встановлення повноцінних міждержавних відносин.

Аналіз безпосередньої діяльності вітчизняних дипломатів в Туреччині впродовж доби українських національно-визвольних змагань знайшов своє відображення в публікаціях Я. Дашкевича [7-8], В. Соловійової [41], І. Чернікова [49-50] та ін.

Окремо слід відзначити дослідження Б. Сергійчука та В. Сергійчука [28-36]. Саме їм належить низка робіт в яких безпосередньо аналізується великий спектр

питань, пов'язаних із складним процесом встановлення та розвитку міждержавних відносин між Україною та Туреччиною впродовж першої чверті ХХ ст. Серед інших аспектів, Б. Сергійчук в своїх роботах досліджує наступні питання: розвиток українсько-турецьких відносин в період Першої Світової війни через діяльність філії СВУ в Константинополі; динаміка розвитку відносин між УНР та Туреччиною в контексті підписання Брест-Литовської угоди в 1918 р.; діяльність українського посольства в Туреччині. Крім того, важливим аспектом дослідження історика є з'ясування ролі вітчизняної дипломатії в справі визнання Української Православної Церкви [29; 33].

Звісно, говорячи про сучасний стан дослідження українсько-турецьких відносин, не можна оминати увагою і роботи присвячені аналізу діяльності вітчизняних дипломатів в Стамбулі. Так, постать М. Суковкіна знайшла відображення в статті Д. Машенка [17]; діяльності О. Лотоцького присвячені роботи С. Козака [15; 53], Н. Мхитарян [18], Г. Стрельського [42-43], І. Токаржевського-Карашевича [45] та В. Шидкого [51-52]; постать та робота І. Токаржевського-Карашевича представлені в публікаціях А. Господина [5] та о. Атанасія [22]; особистості Л. Кобилянського привчена стаття М. Бойчака [1] та ін.

Водночас, слід звернути увагу на те, що попри значний науковий доробок з історії українсько-турецьких відносин впродовж доби революційних змін першої чверті ХХ ст., окремі аспекти історії міждержавних взаємин між країнами ще потребують подальшого вивчення. Зокрема, це стосується перших кроків української дипломатії на території Туреччини впродовж 1917-1918 рр.

1. Бойчак М. Головний лікар Українського військового шпиталю Люцій Кобилянський / М. Бойчак, Р. Лякіна // Зовнішні справи. – 2009. – № 8/9. – С. 50–52.

2. Веденєєв Д.В. Юність української дипломатії. Становлення зовнішньополітичної служби Української держави. 1917–1923 роки / Д.В. Веденєєв, Д.В. Будков. — К.: К.І.С., 2006. — 312 с.

3. Відозва Союзу визволення України до турецького народу // Вістник Союзу визволення України. – 1914. – Ч. 2. – С. 8–9.

4. Головченко В.І. Українське питання в роки Першої світової війни: Монографія / В. Головченко, В. Солдатенко. — К.: Парламентське видавництво, 2009. – 448 с.

5. Господин А. Три визначні дипломати : Граф М. Тишкевич, Князь І. Токаржевський-Карашевич і Барон М. Василько / Господин А. – Вінніпег: Просвіта, 1989. – 39 с.
6. Дацків І.Б. Дипломатія українських державних утворень у захисті національних інтересів 1917–1923 рр. Монографія / Дацків І.Б. – Тернопіль : Астон, 2009. – 520 с.
7. Дашкевич Я. Турецько-українські взаємовідносини в першій половині ХХ століття. Інформаційні стосунки: національний аспект / Я. Дашкевич // Україна. Наука і культура. – 2009. – Вип. 35. – С. 62–72.
8. Дашкевич Я. Українсько-турецькі політичні відносини в першій половині ХХ ст.: національний аспект / Я. Дашкевич // Україна дипломатична : науковий щорічник. – 2010. – Вип. 11. – С. 354–383.
9. Деклярація Талаат-бея // Вістник Союзу визволення України. – 1914. – Ч. 5–6. – С. 1–2.
10. Держалюк М.С. Міжнародне становище України та її визвольна боротьба у 1917–1922 роках / Держалюк М.С. – К.: Оріяни, 1998 – 240 с.
11. Дорошенко Д. Історія України, 1917–1923 рр. : в 2-х т. / Д. Дорошенко. - К.: Темпора, 2002. — Т. 1: Доба Центральної Ради. — 2002. — 352 с.
12. Дорошенко Д. Історія України, 1917–1923 рр.: в 2-х т. / Д. Дорошенко. — К.: Темпора, 2002. — Т. 2: Українська Гетьманська Держава 1918 року. — 2002. — 352 с.
13. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920 роки) / Дорошенко Д. — К.: Темпора, 2007. — 632 с.
14. Кобилянський Л. Українське посольство в Туреччині (1/XI 1918 – 22/IV 1919) / Л. Кобилянський // Нова Україна. – 1925. – № 2/3. – С. 77–91.
15. Козак С. Олександр Лотоцький – учений, дипломат і політик / С. Козак // На службі Клію : зб. наук. пр. на пошану Л.Р. Винаря з нагоди 50-ліття його наукової діяльності. – К.; Нью-Йорк; Торонто. – 2000. – С. 356–364.
16. Лотоцький О. Сторінки минулого: в 4 ч. / О. Лотоцький. – Баунд-Брук: Видання Української православної церкви в США, 1966. – Ч. 4: В Царгороді. – 1966. – 178 с.
17. Мащенко Д. «Тепер над нашим Посольством вже віється жовто-блакитний прапор» [Електронний ресурс]: / Д. Мащенко // Народная Армия. – 2009. – Режим доступу до журн.: <http://www.gur.gov.ua/ru/content/litopys.html>. – Назва з екрана.
18. Мхитарян Н. Мемуари О. Лотоцького як цінне джерело дослідження історії українсько-турецьких взаємовідносин: (1918–1919 рр.) / Н. Мхитарян // Розбудова держави. – 1995. – № 5/6. – С. 54–59.
19. Нариси з історії дипломатії України / [Галенко О.І. та ін.]; під ред. В.А. Смоля. – К.: Видавничий дім «Альтернативи», 2001. – 736 с.
20. Несук М. Перша світова війна і встановлення українсько-турецьких відносин / М. Несук, Г. Ігнатченко // Перша світова війна і слов'янські народи : матеріали Міжнар. наук. конф., 14–15 трав. 1998 р. – К., 1998. – С. 113–119.
21. Несук М.Д. Місія СВУ в Константинополі як вияв нової моделі українсько-турецьких відносин / М.Д. Несук // Сучасна цивілізація : гуманітарний аспект: [зб. наук. пр.] – К., 2004. – С. 374–382.
22. О. Анатасій Мак Уей. Свята Столиця й Україна. Дипломатичне посередництво Князя Токаржевського Карашевича [Електронний ресурс]: о. Анатасій Мак Уей // *Annales Ecclesiae Ucrainae*. – 2008. – Режим доступу до журн.: <http://www.annalesecclesiaeucrainer.blogspot.com/2008/04/blog-post.html>. – Назва з екрана.
23. Патер І. Союз визволення України : проблеми державності і соборності / Патер І. – Львів, 2000. – 346 с.
24. Патер І. Союз визволення України і Туреччина / І. Патер // *Confraternitas* : Ювілейний збірник на пошану Ярослава Ісаєвича. – Львів, 2006–2007. – Україна: Культурна спадщина, національна свідомість, державність. Зб. наук. пр. – Вип. 15. – С. 636–644.
25. Патер І. Союз визволення України та українське питання в політиці Центральної держави 1914–1918 рр. / І. Патер // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: зб. наук. пр. – 1997. – Вип. 3/4. – С. 141–164.
26. Патер І.Г. Дипломатично-інформаційна діяльність Союзу визволення України (1914–1918) / І.Г. Патер // Проблеми історії України XIX – початку ХХ ст.: Зб. наук. пр. – 2005. – Вип. IX. – С. 254–263.
27. Ратгауз О. Українці у останнього султана / О. Ратгауз // Літопис політики, письменства і мистецтва. – 1924. – Кн. 1, Ч. 11. – С. 168–170.
28. Сергійчук Б. На межі двох світів. Українсько-турецькі відносини в середині XVI – на початку ХХІ ст. / Б. Сергійчук, В. Сергійчук. – К.: ПП Сергійчук М.І., 2012. – 320 с.
29. Сергійчук Б. Проблеми визнання УАПЦ у листуванні уряду УНР та його посольства в Туреччині / Б. Сергійчук, В. Сергійчук // Український церковно-визвольний рух і утворення Української Автокефальної Православної Церкви: матеріали наук. конф., 12 жовт. 1996 р. – К., 1997. – С. 81–86.
30. Сергійчук Б. Спогади Джафера Сейдамета як джерело до українсько-турецьких відносин 1917–1920 років / Б. Сергійчук // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 1999. – Вип. 2. – С. 117–119.
31. Сергійчук Б. Сучасна турецька історіографія про дипломатичні стосунки Туреччини і України / Б. Сергійчук // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 1998. – Вип. 1. – С. 52–57.
32. Сергійчук Б. Сучасна турецька історіографія про українсько-турецькі зв'язки / Б. Сергійчук // Сходознавство. – 2009. – Ч. 48. – С. 175–196.
33. Сергійчук Б. Уряд УНР і Вселенський престол: з історії відносин / Б. Сергійчук // Людина і світ. – 1997. – № 2. – С. 36–39.

34. Сергійчук Б.В. Українсько-турецькі відносини в першій чверті ХХ ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.02 «Всесвітня історія» / Сергійчук Богдан Володимирович; Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ України. – К., 2011. – 19 с.
35. Сергійчук В. Невідомі документи військового аташату посольства України в Туреччині в 1918–1921 роках / В. Сергійчук // Пам'ять століть. – 2000. – № 6. – С. 3–27.
36. Сергійчук В. Неусвідомлення України. Ставлення світу до української державності: погляд у 1917–1922 роки з аналізом сьогодення / Сергійчук В. – Львів: Свічадо, 2002. – 704 с.
37. Скоропадський П. Спогади: кінець 1917 – грудень 1918 рр. / Скоропадський П. - К; Філадельфія, 1995. - 495 с.
38. Солдатенко В. Зовнішньополітичний курс гетьманської держави П. Скоропадського / В. Солдатенко // Проблеми вивчення історії української революції 1917–1921 рр. – К., 2002. – С. 116–135.
39. Соловійова В.В. Дипломатична діяльність українських урядів у мемуарній літературі / В.В. Соловійова // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – 2003. – Вип. XVI. – С. 164–174.
40. Соловійова В.В. Зародження української дипломатичної служби (1914–1917 рр.) / В.В. Соловійова // Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст. – 2006. – Вип. ХІ. – С. 248–256.
41. Соловійова В.В. основні напрямки діяльності українського дипломатичного представництва в Туреччині (1918–1921 рр.) / В.В. Соловійова // Грані. – 2010. – № 6. – С. 16–20.
42. Стрельський Г. О.Г. Лотоцький і його мемуари / Г. Стрельський // Спеціальні історичні дисципліни: Питання теорії та методики: Зб. наук. пр. Вченим-колегам з нагоди 70-річчя з дня заснування Інституту історії України НАН України присвячуємо. – 2006. – Число 13, Ч. 1. – С. 293–306.
43. Стрельський Г.В. Лотоцький О.Г. (1870-1939) – видатний український вчений, громадсько-політичний діяч, дипломат / Г.В. Стрельський // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 2002. – Вип. 6. – С. 368–377.
44. Таравська Я.В. «Турецький напрям» у діяльності Союзу визволення України на початку Першої світової війни [Електронний ресурс] : / Я.В. Таравська // Українська Орієнталістика. – 2006. – Вип. 1. – С. 34–35. – Режим доступу до журн.: <http://priansak-center.com/en/issue-1>. – Назва з екрана.
45. Токаржевський-Карашевич І. Олександр Лотоцький як дипломат / І. Токаржевський-Карашевич // Лицар праці і обов'язку: Зб. присвячений пам'яті проф. Олександра Лотоцького-Білоусенка. – Торонто; Нью-Йорк, 1983. – С. 56–63.
46. Токаржевський-Карашевич І. Царгородські спомини (1919–1921 рр.) / І. Токаржевський-Карашевич // Визвольний шлях. – 1952. – Ч 7 (58). – С. 25–34.
47. Трембіцький В. Зносини Української Держави 1918–1922 років з Царгородською Патріархією / В. Трембіцький // Богословія. – 1965. – № 29. – С. 63–88.
48. Українська державність у ХХ столітті: Історико-політологічний аналіз / [Адамський В. та ін.]; кер. авт. кол. О. Дергачов. – К.: Політична думка, 1996. – 434 с.
49. Черніков І. Миротворчі тенденції у взаєминах України і Туреччини в контексті історії / І. Черніков // Сурмач. – 1997. – Ч. 1–4. – С. 27–31.
50. Черніков І.Ф. З історії українсько-турецьких взаємин між двома світовими війнами (1918–1939 рр.) / І.Ф. Черніков // Проблеми балканістики, сходознавства та міжнародних відносин: зб. наук. пр. пам'яті д-ра іст. наук, проф. Пархомчука Станіслава Максимовича. – К., 2007. – С. 246–253.
51. Швидкий В. Посольство Олександра Лотоцького та його заходи щодо визнання незалежності української церкви (Константинополь, 1918–1920 роки) / В. Швидкий // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки: Міжвід. зб. наук. пр. – 2005. – Вип. 14. – С. 33–44.
52. Швидкий В.П. Олександр Лотоцький: учений, громадський діяч, політик (1890-1930-ті рр.) / Швидкий В.П. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2002. – 366 с.
53. Kozak S. Z dziejów Ukrainy. Religia. Kultura. Myśl społeczna / Stefan Kozak. – Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2006. – 378 p.

Игорь Пушкин

УДК 94(476) + 323.15 (476)

Государственно-правовое регулирование межнациональных отношений в Республике Беларусь

Досліджено та проаналізовано законодавче забезпечення прав осіб, які належать до національних спільнот, та його реалізація в Республіці Беларусь. Вивчені політико-правові основи участі національних спільнот в суспільному та культурному житті Беларусі. Зроблено висновки про існування необхідних умов для самореалізації